

ECSET NÉLKÜL

Esszék a vajdasági magyar festők Zomborban található képeiről

S I L L I N G I S T V Á N

JUHÁSZ ÁRPÁD RAJZAI

Nem a festőművész Juhász Árpáddal (1863–1914), a század eleji Zombor meg nem értett művészeivel kívánok foglalkozni, hanem a kiváló rajzolóval, akit Herceg János méltatásában „tipikus kismester”-nek nevezett. A festő életútjáról Kalapis Zoltán írt hosszabb tanulmányt, melyből, kellő számú illusztráció mellékelésével, szép monográfia kerekedhetne, a festőművészeinket bemutató (mostanában elapadt) sorozat egy újabb jó könyve.

Utoljára 1988-ban, a zombori és szabadkai kiállításon találkoztam Juhász Árpád rajzaival, a születésének 125. évfordulóját ünneplő retrospektíván. Most a művész ceruzarajzainak egy része, kedves jószándékból, a birtokomba került, s ezeket a néprajzkutató szemével nézegetve, vizsgálgatva újfent igazoltnak látom, hogy a népelet milyen apró részletei is meg tudták ragadni a művész figyelmét. Jó, tudom, hogy „Festőnk 1904-től 1914-ig, azaz egészen haláláig szorgalmasan járta a hagyományörző falvakat, százsámra készítette a rajzokat”, ahogy Kalapis írja a Malonyai Dezsőhöz szegődött illusztrátor Juhászról, aki szinte napszámosként barangolta a magyar vidéket, kutatva mindent, mi etnográfiai szempontból érdekes lehet. S mi-épp e vázlatok, skiccek bemutatásával maradtunk még adósak, hiszen a zombori múzeumban is csak 12 rajza található. Ezért tartom fontosnak szólni róluk, felidézni őket, esetleg népviselet-kutatásunknak is jó szolgálatot téve ezáltal.

Az idillikus, bizonyára csak a művész álmaiban derengő táj (ilyen lebeghetett Dante szeméi előtt Toscanáról) megrajzolásáért Londonban egyszer aranyérmét kapott Juhász. Ez egy kerek, teljes kompozíció. Azonban parasztábrázolásai csak stúdiumok, részletek a magyar népeletből, melyekből öt-tíz is került

egyetlen lapra, lévén festőnk örökös hiányában papírnak, vászonnak avagy festéknak. Százéves alkotásai dokumentumok is az akkori ország lakosságának zömét alkotó falusiakról.

Mondják, olajképein néha teremtett is Juhász, míg a rajzokon csupán szelíden, alázatosan ábrázolt, s hogy csak a látható valóság érdekelte. Leheletfinom rajzok ezek lányokról, nénikékről, gazdákról; a hajfonás módjáról, a fejkendőkötés szabályáról. De nem fontos rezdülései-e mindezek a női léleknek? Vagy ahogyan a férfi a bajuszát vagy kalapját viseli, esetleg lovát kínálja, az nem árulkodik a számára fontos, roppant kényes dolgokról?

Nem izzó, nem hevülő művek ezek – csendes, hallgató, néha elégikus tanúi egy kornak és egy életérzésnek. De mondhatnám azt is: a később jelentkező irodalmi szociográfia képzőművészeti előfutárai ezen a vidéken.

KÁLMÁN PÉTER

Máig sem tudom, hogy az általam megálmódott, megtervezett és megvalósítani próbált zombori festők képeiből álló gyűjteményembe miért nem sikerült Kálmán Péter-képet szereznem. Igaz, korábban nemigen tudtam e festőnkéről, s itt a korábban meghatározás a még nem zombori voltomra, a nyolcvanas éveket megelőző időre értendő. Számomra Zombor volt mindig is a nagybetűs Város. A Város, ahol talán minden van, mi a kultúrát szolgálja: színház, múzeum, könyvtár, galériák, levéltár, iskolák, templomok – szóval minden. És én tizenévesként szinte mindent meg is ismertem. Persze, a hatvanas években, már nem vihettek magyar nyelvű előadásokra a zombori színházba. A levéltárba meg el sem vezettek. Rejtélyes maradt számomra sokáig. Aztán megszűnt annak lenni. Meg. Végképp. Csak a múzeum festményeit valahogy nem mutogatták abban az időben. Esetleg az elkerülte tanárnőnk figyelmét? Pedig igazi művészetszerető ember módjára élt Zomborban az osztályfőnököm, amíg itt volt velünk. Most másutt van, nagyobb városban, s bizonyára jobb sorsa van. Én mégis azért szeretem, mert ő ott is Zombort szereti. Messzire sétáltam már megint, emlékeim nyomában, pedig csak a zsabylai születésű, és városunkban több évig működő Kálmán Péter festőről szándékozom szólni, akinek aktképei a múlt század végén híres müncheni iskola itteni megvalósulásai, ittragadt dokumentumai a műtermi festészet érájának. Aktképek Zomborban. Ritka dolog. Egyedül csak Konjoviciánál nem. A többi festő valahogy idegenkedik ettől a szép témától. Talán a legszebbtől: az élő és egészséges emberi test megfestésétől. Hogy nehéz? Hát Kálmán Péternek nem volt az? De festett ő mást is: enteriört több alakkal, sok arcképet, s néha természetet is, bár ez utóbbi tényleg távol állt tőle. A műtermi akadémizmus merev szabályainak

áldozott. Vagy pedig nem tudta felrúgni, otthagyni az egyetemen tanult szabályok korlátait. Nem tudhatom.

A zombori Körútnak, a barátok temploma mögötti részén, egy hivalkodásmentes, igazi úri házban láttam a legszebb Kálmán Péter-festményeket. Finom ízlés, választékosság lengi be a polgári lakást, ahol, remélem máig, méltóságtelesen őrzik e képeket. Jőmagam lassan már lemondok nagy álomomról, hogy minden zombori festőtől szeretnék műalkotást. Mostanában más idők járnak. S bár az említett Kálmán Péter-képeket kevesen látják, mégiscsak Zombor gazdagabb általuk.

Kupuszina, 1996 februárja

HUSVÉTH LAJOS ÉS ZOMBOR

Régóta kísért a gondolat, hogy Husvéth Lajosnak gyűjteményes kiállítást kellene rendezni a szülővárosban, Zomborban. Nem elfelejtett festőről van szó, hiszen a zomboriak nagyon is számon tartják művészüket, és azt hiszem, a város magyar polgársága csakis őt ismeri el itteni festőnek. Bár a festőóriás Konjovičnak több képe van itthon, és képtára kétségkívül a legrangosabb zombori kultúrintézmény.

Husvéthot mégsem rekeszthetjük ki a köztudatból, s valljuk be, szívünkben sem. Ahol ő vállalta a büszke város közönsége által támasztott – nem mindig a leghaladóbb – kultúrigény kielégítését, az a ragaszkodás példaértékű. Szegény, mégsem érthette meg, hogy mi itt elismerjük, s micsoda szégyen, hogy városi múzeumunkban alig van kép tőle. Életében a másik festő irányította a gyűjtemények házáat, s valószínűleg kevesebb gondja volt a többi helyi művésszel. Különböen a Husvéthnál jóval magasabbra taksált itt működő Ivan Radovićot sem kedvelte.

Igazából azonban sohasem tudjuk megbocsátani a Husvéth halála után felkínált alkalom elszalasztását, azt, hogy műveinek gyűjteménye, talán mégiscsak elfogadható feltételek mellett, végül is Zomborba kerüljön. Szabadka utcát és otthont adott a Husvéth-hagyatéknak, s efölött most már késő a zombori kesergés.

Nem is erről kívántam szólni jegyzetemben, hanem arról az első képről, amit Husvéth Lajostól láttam. Szerény polgári lakásban bukkantam rá, s míg ízlelgetni kezdtem: parasztház, lombos udvar, baromfisereg, a kedves tulajdonos elmesélte, hogy ez bizony csak Husvéth-másolat. Az ügyes kezű H.-lányok közül festette meg valaki újra a divatos, kedvelt témájú képet a háború után. Csodálkozásomra a hölgy történetbe kezdett a házsártosnak nevezett feleség-

ról, aki állandó munkával gyötörte férjét, hogy minden és mindenféle megrendelésnek eleget tegyen, s ha így sem ment a dolog, hát a maga barátnői közül kért meg valakit, fesse meg ő, még ha utánzatként, másolatként is a kedvelt művet. Igaz, nem tudom, a valódi festő neve odakerült-e a kép aljára. Amit én láttam, azon – jó órában legyen mondva –, nem volt ott. De arról is szól a fáma, hogy néha maga a művész készítette el műveinek másolatát, amit, ugye, alá is írhatott.

Husvéth Lajos mégis Zombor közkedvelt festője lett, s a szobrásznak indult fiatal művész az agyagot teljesen elhanyagolta.

Végül apró adalékként hadd mondjam el, hogy amikor egy valaha szép képzőművészeti magángyűjteményt teremtett korosodó zombori úrhölgytől sikerült Husvéth-festményt vásárolnom, ajándékot is kaptam tőle: a művész gipszbe öntött kézfejének mását. Talán utolsó szobrászati alkotását. Egy majdani zombori retrospektívára előkeresném, kölcsönadnám.

HANGYA ANDRÁS-KÉPEK ZOMBORBAN

Talán Hangya András volt az első festőművész, akinek a rajzait láttam. Kisiskolás koromban az egyik olvasókönyvet ő illusztrálta. Később, míg Zomborban jártam középiskolába, itt Hangya András-kiállítás nem volt. Azóta sem. Jól emlékszem viszont Glid Nándor szobrainak tárlatára a hatvanas évek közepéről. Hangya képeivel főleg a nagyon sikeres és didaktikailag fontos szerepet vállaló Forum képzőművészeti monográfia-sorozat könyvének átlapozásakor, illetve a könyvvel szinte egyidőben megrendezett szabadkai, talán életmű-kiállításnak is nevezhető tárlaton találkoztam igazából. Legszebb képeiből válogatták a szervezők a bemutatót. Érdeklődésemre megsúgták Hangya zágrábi címét is. Azután már alig vártam az alkalmat, hogy a távoli városba utazhassam, megismerkedni a művésszel. Az első találkozás kedves volt, de képzőművészeti élményben szegényes, akárcsak Hangya műterme. Később, emlékszem mindenszentek körüli idő lehetett, mert a zágrábi piacon rengeteg sárga őszirózsát láttam, újra becsöngettem a Krizánic utcai otthonba. A tetőteraszról kukkantott le a szikár festő, és jó ismerősként üdvözölt. Londonban élő felesége is épp Zágrábban tartózkodott. Beszélgetésünk alatt Zomborra tereledött a szó, ahol én dolgozom. A Hangya házaspárnak is voltak zombori emlékei. Dragana asszony a város gimnáziumában tanított francia nyelvet a háború előtti években. Bandi bácsi ide járt egy orvoshoz lelki bajait orvosolni. Így három nem zombori, ám mégis e városhoz kötődő ember társalgott a horvát fővárosban. A Londonba szóló meghívással, sajnos, nem tudtam élni. Erre sosem volt pénzem. Itthon, Zomborban, megkerestem a bajaj utcai házat, melyben hajdan a Hangya Andrást kezelő orvos lakóft, ám azóta új lakó él

már abban. Képekért rajongó gyűjtőként azonban tovább bogoztam a szálát, s rá is leltem egy nagyon kedves zombori családnál néhány Hangya-képre. Orvos is van a családban, több művész tagja is van a háznak, s így nagyon érthető, hogy megválni sehogyan sem akartak értékeiktől. Remélem, még ma is úgy szeretik a képeket, mint az általuk művelt szép muzsikát vagy a szobrokat. Mint ahogy én is csodálattal rajongok az említett zágrábi találkozáskor nekem ajándékozott olajképnek. Ez a legszebb ajándék, amit életemben kaptam.

CSÁVOSI SÁNDOR, A ZOMBORI RÓZSÁK FESTŐJE

Schlitter Janka nénihez, a Rókus utcában, ha jól emlékszem, Tihanyi Thurszky Mária asszony útbaigazítása nyomán csöngettem be. Apró, töpördött asszony nyitott kaput, s barátságosan invitált a csodálatos, főleg örökzöld kertbe, udvarba. A dús levelű vadszőlő körbefutotta a ház falát, míg a kert alját borostyánindák szövevénye borította. Kissé elhanyagolt volt e tenyéryni park, de épp ettől volt elragadó.

A tágas nappaliban polgári ízlésű bútorok, csipketerítők, óriási vázák. Itt benn láttam meg a legszebb zombori rózsákat Csávosi Sándor festményén. Képnézőbe jöttem, a néhai zombori festő és banktisztviselő özvegyéhez. A falakon sorban csendéletek: üveglapra állított piros almák és vizespohár ragyogva tükröződtek vissza, megkértszerezve s tökéletessé fokozva így a hatást; egy díszes ezüstsürke rámban kékeslila nőszirmocsokor – a csendélet tiszta harmóniája. A másik szobában a festőállványon húsz éve áll Csávosi utolsó képe vakrámában, bomló sárga tulipánok.

Az özvegy, aki Kacsóh Pongrác növendéke volt Pesten, zongoratanárként kereste kenyerét Zomborban. Itt ismerkedett meg a festővel, aki akkor még Krizmanich Ilonka férje volt, s veje a dúsgazdag temetkezési vállalkozónak. Zombori emlékezők tudják, hogy apósa pénzéből építette a festő szép házát, itt, a Rókus utca közepén, szemben a Zsinagóga utcával. Azóta egy gazdag hódásági vállalatigazgató vásárolta meg ezt a remek épületet, mely otthonosabbnak tűnt az Apatini úton álló, cikornyás, a családi fényűzést reprezentáló, ízléstelen villától, amely előtt úri lakomát festett meg olajban Juhász Árpád jóval korábban, valamikor az első világháború előtt.

A városi ház szalonjának falán Csávosi egyetlen alakos festménye: *Nagy-mama zöld pamlagon*. Ez szerencsére a zombori Városi Múzeumba került szegény Janka néni halála után a pesti örökösök jóvoltából.

Tájképekből is akadt néhány, főleg a tengerparton festettekből, melyek azonban meg sem közelítették az itthoni virágszendéletek eléggikus hangulatát. Egy akvarell a Ferenc-csatorna partján álló halásztanyát ábrázolt, előtte kikötött bárkával. Nem volt ez tökéletes akvarell, azonban a legszebb tájkép

volt a házban. Illetve egy kakukktojás is akadt a tájképek között, Komáromi Kacz Endre olajképe: nem nagy erdőrészlet apró tehénnel, még mindazzal, ami a századelő Pestjének közízlését viselte magán. Esetleg a két festő barátságának eredményeként kerülhetett a zombori otthonba. El kell azonban mondanom, hogy később találkoztam egy remek Csávosi-tájképpel – a dubrovnikai Szent Balázs-templomot ábrázolta. Ezt már nemcsak én, hanem a Dubrovnikai Téli Játékok riportsorozat képekért rajongó szerzője is sokáig szerette volna gyűjteményébe. Hiába.

A többi kép mind virág. Vasárnapi virágfestőnek gúnyolták az amatőr Csávosi Sándort más művészek, hiszen ő sohasem tudott, nem mert felhagyni a polgári létbizonyosságot jelentő munkával, hogy csak a festészetnek éljen, vállalva a művészsors nyomorúságát is néha. Pedig adottságai feljogosították volna nagyobb karrierre is. Feljárogatott a pesti Nemzeti Szalon kiállításaira, tanulni, szakmai fogásokat ellesni, amit a kiállítási katalógusok illusztrációi mellé írt jegyzetei is bizonyítanak színekről, tónusokról.

Csávosit azóta felfedezték volna, hiszen a vajdasági modern festészet egyik úttörőjeként kezdték emlegetni korai képei miatt, ám e változó idő, bizony, újra a feledésnek adja.

Schlitter Janka néni pedig azóta odakerült párja mellé a Szent Rókus temetőbe. Csávosi Sándor képei meg szétszóródtak a zombori otthonokba. A szép zombori rózsák egy szintén zenezsakos tanárnő lakásába, aki azóta követte néhai kolléganőjét a város másik oldalán lévő pravoszláv temetőbe.

MÁLY JÓZSEF

Ünnepe van idén a magyar képzőművészetnek. Százéves a nagybányai művésztelep. Amilyen fontos orgánuma a modern magyar irodalomnak az 1908-ban indult *Nyugat* című folyóirat, olyan a rangja, és nemcsak a művészek körében, a nagybányai festőiskolának. Ott, abban a Szatmár megyei kisvárosban, a Zazar-patak tág völgyében, az Avas-hegység tövében született meg a magyar plein air, a természetben, a szabadban való festészet. A müncheni akadémia áporodott levegőjű műtermeiből ide menekült Hollósy Simon és több festőnövendéke, hogy a nyarat kint töltsék e kellemes környezetben. De mi köze van mindehhez a mi nyugat-bácskai kisvárosunknak, Zombornak? Márpedig van. Mint minden rangos művészi mozgalomnak, ennek is volt zombori résztvevője. Ám ez a tény azt a csalóka tudatot keltheti bennünk, hogy mi tényleg mindenütt ott vagyunk. Pedig hát, ha még ott is, nem biztos, hogy sok eredménnyel.

Mály József volt az a zombori festőművész, aki már a művésztelep első nyarán Nagybányán festett. Mály 1860-ban született Zomborban, s ma is élnek

a városban Mály vezetéknevű polgárok. Nem hiszem, hogy egyenes ági leszármazottai a festőnek, de talán távoli rokonok. Jó lenne megtalálni őket! Mály József ugyanis a müncheni képzőművészeti akadémia már nem fiatal, de igen elszánt növendéke volt. És az alapító Hollósy Simon tanárfestőnek szegrvélvéről rokona. Kapcsolatukról már szólt az újvidéki–zentai Gulyás Gizella művésztanár a *Hungarológiai Közleményekben*. Valószínűleg Hollósy hívta meg Mályt a nagybányai művésztelepre. Így lett a zombori festőművész az első bácskai résztvevő ebben a legnagyobb horderejű és kisugárzású művészeti próbálkozásban. Sajnos, csak egyetlen nyarat töltött Nagybányán, de az is döntő volt művészetére. Be kell vallanom, nagyon kevés képét ismerem. Megmondhatom: kettőt. Ennyi van a zombori múzeumban. Kisebb méretű tájképek. A szabad, napfényes levegőtől megtermékenyítettek. Ezt kellett volna folytatnia Málynak később is, idehaza is. Ő azonban valami oknál fogva összetűzött a telepvezetővel, s a következő évben már nem utazott Nagybányára. Végleg hazatért Zomborba. Harminchét éves volt akkor, s még négy évig élt idehaza. Betegeskedett, de alkothatott mindaddig, amíg 1901-ben a tüdővész el nem vitte. Itt nyugszik városunk Szent Rókus temetőjében egy alkotó, akitől a századelőn a legjobb képeket várhatták volna a zomboriak. S ő akart is festeni. Bizonyára készültek is még képek e néhány év alatt városunkban. De jó volna tudni, hová lettek festményei, rajzai vagy bármi, ami a nyomába segíthetne ennek a kivételes tehetségű festőnek. 1901 óta, persze, sok minden történt e városban és ezzel a várossal. De csak kell még lennie egy-két Mály vezetéknevű rokonnak Zomborban, aki egy apró kis részlettel esetleg segíthetné elindítani a nyomkeresést. Városunk művészettörténeti arculatát alakíthatnánk és gazdagíthatnánk, ha értesítenének Mály József festőművész hagyatékáról vagy leszármazottairól.

(1996)

HORVÁTH JÓZSEF

A régi Zombor festőiről beszélek, immár hónapok óta. Emlékezem, s talán másokat is emlékezésre készítetek. Egykorvolt polgártársainkra, a város művészeire. Róluk legtöbbet magánszorgalomból tudtam meg. De segített ebben a levéltár és a múzeum is. Ma mégis messzebbre utazom. A Zombortól távoli Sopronba, ahova turistaként érkeztem, megcsodálni e hangulatos, reneszánsz vonásokat is őrző kisváros látnivalóit. Az ódon óváros aprócska terein, kanyargó utcáin bókásztam. Benéztem minden templomba, múzeumba, képtárba. Az ismert soproni Cézár-házban ritka élményben volt részem. Horváth József festőművész hagyatékát őrzik itt nagy becsben. Nem is csoda, hiszen ő

volt a század első felében a magyar akvarellfestés nagymestere. Ámulva csodáltam a nagyméretű, alakos kompozíciókat, melyek talán a legegyszerűbb művészi kifejezőanyaggal, vízfestékekkel készültek. Am olyan tökélyel, melyet azóta sem tudtak megismételni a művészek. A gyűjtemény őrei kíváncsiskodva érdeklődtek: tudok-e valamit is a művészről. Nemigen, hiszen külföldről, a messzi Zomborból érkeztem. De hiszen a festő, Horváth József is onnan jött – csodálkoztak rám, én meg az újdonságon. Bizony, Zomborból jött az 1920-as évek elején. S itt telepedett le, távol az elszakadt várostól. A nagyszerű képek között immár honfitársra leltem: zomborira. A kiállított művek között azonban egy sem volt bácskai keltezésű. Hát akkor mit keresett mifelénk? Útbaigazítást ismételten Herceg Jánostól kaptam, immár Doroszlón. Ő mesélte, hogy Horváth József, a magyar akvarell nagymestere, városunk gimnáziumában tanította a rajzot valamikor a század elején, a tízes években. A diákok Pemzlinek hívták, munkaeszközére utalva. S ha már rajztanár volt, talán csak itt is alkotott valamit? Erre a kérdésre azonban máig sincs válasz. Annyit sikerült csupán kibogoznom az elmúlt hetven-egynéhány év emlékfoszlányaiból, hogy egy Knézi nevű családnál lakott Zomborban. Az ilyen vezetéknev azonban nem is olyan ritka a városban. Melyik család lehetett, hol volt a családi ház, s hol vannak ma abból a leszármazottak? Nem tudom. Mint ahogy azt sem, vajon ki volt az a szép hölgy, aki az Apatini út vége felé lakott, esetleg valamelyik mellékutcában, akihez Horváth József tanár úr előszeretettel látogatott. Gyakori vendég lehetett a festő az úri hölgy házában, ha már az emlékezet ezt a mozzanatot megőrizte róla. A diákok mindig is érdeklődtek tanáraik személyes dolgai, netán titkai iránt. Így maradt reánk e töredék Horváth József zombori életéből. De mért nem maradt meg a művészi képek közül akár egy is Zomborban? Papírra festett a művész, könnyen szakadó, pusztuló anyagra. Ez is lehetne az eltűnés, az esetleges megsemmisülés oka. És a szeretett hölgy, aki, nem is tudom már, talán Sándor vezetéknevű volt, s a város egyik fő méltóságának lánya lehetett – így rémlik –, vajon hová lett? Ki tudná ma már mindezt kideríteni! Pedig a remek képek egyetlen példányáért is megérné. Zombornak is.

PECHÁN JÓZSEF

Valóban furcsállom, hogy a tőlünk nem is olyan távoli Verbász jelentős festőjének, Pechán Józsefnek a képeit nem találtam meg Zomborban. Pedig ha máshogy nem, hát Szenteleky révén eljuthattak volna ide, lévén a két jeles alkotó jó barátságban egymással. Vagy csak Szivácig utazhattak a képek, s onnan veszett aztán nyomuk? Ki tudja? Mégis szólnom kell két érdekes Pechán József-olajképről, melyeket, a kereskedelem kifürkészhetetlen útjainak köszönhetően, csak azért is Zomborban láttam, talán egy röpke délelőttre.

Műkincsekkel is foglalkozó helybéliek kínálták a kisebb, bár nem apró tájképeket. Csodálkoztam is, hogy honnan kerültek most hirtelen elő, a nyolcvanas évek végén ezek a szelíd, lankás tájat kékeszürkében ábrázoló művek, melyek felett mintha még az ég is éppoly sivár és kietlen lett volna. A két kép teljesen kiegészítette egymást. Ikertestvérek voltak. Talán ugyanannak a tájrészletnek kétszeri megfestése, igaz kicsit más szögből, de egyazon szemmel vizsgálva, egyazon hangulatban átélve, átérezve. Valahogyan üresnek tündek akkori balga szememnek e szomorú lírai hangulatjelentések. Évszámmal nem jelölte a művész a keletkezés idejét, de a szecesszió nyomait még ma is látom az enyhén emelkedő dűlőút kanyargásaiban. Nem hiszem, hogy nagybányai részletek lehettek, arról sokkal szebbet láttam Cs. Sarolta néninél Újvidéken. Az ottani, méreteivel éppen egy polgári lakásba illő tájkép merészebb, harsányabb, kissé vadabb volt, erőteljesebb kolorit és bátor kontúrok. Valahogy Czöbelosabb; mérgezővörös és zord kék keveredett a magas domboldalon. Esetleg Ziffer-hatású. Ilyenek közül azután többet csodálhattam meg a verbászi Pechán-házban, ahová Pechán Béla művész úrhoz látogatóba mentem, meg vásárolni is netán, s később a részleteket törleszteni. Ott volt az apa megmaradt életművének néhány jellegzetes alkotása: hasonló intenzitású művek. És még Apatinban is van egy, talán bizony ez idáig teljesen ismeretlen Pechán József-festmény: az előtérben egy szép női portré, mögötte sötétzöld lombkorona, árnyékos udvar. Felfedezetlen erőteljes remeke a vajdasági szecessziónak. A német származású tulajdonos szerint az ő édesanyja van a képen, és talán apja hozta a festményt valahonnan, netán az I. világháborúból. Mindez még kiderítetlen talány. De ezek a zombori művek bizonyára későbbiek lehettek. Egy higgadtabb, rezignáltabb művészt idéztek meg, aki a telecskai dombokra cserélte fel talán Nagybánya helyel-közzel mégiscsak magasabb hegyeit. Az alföldi domboldal szegényes sivársága egy az önlelkében dülő harctól távolodó, csendesedő életvitelű ember szegényes élményvilágát rejti, s csupán az út a régi. Csak az maradt meg, mint az elvágódás örök szimbóluma. El ebből a sárból, illetve ebből a porból, ahogyan a verbászi író mondja Ú. regényében. S ha e por, ez az irdatlan, mindent belepő és megbénító őselem a festő fia számára hazánk szentelménvévé is lett, legalábbis a regényben, az apa képein nem ezt tapasztaltam.

Ez a két Pechán József-kép azután, biztosan tudom, elkerült Zomborból. Ahogyan előbukkant a nagy lappangásból vagy ismeretlen városból, úgy tűnt is el. Talán most a költőt kellene idéznem: „itt járt, s hogy itt járt én tudom csupán . . .” És én ezeket is sajnálhatom most, mint annyi más, a városunkból elhurcolt értékes műalkotást.

BALÁZS G. ÁRPÁD

Egy időben mintha divat lett volna Balázs G. Árpádról s művészetéről beszélni, írni. Talán a festő szociális fogékonysága miatt. Hát bizony, ilyen indíttatással ma újfent s igencsak emlegethetnénk. E termékeny vajdaságinak is nevezett magyar festő helyébe, és az érdeklődés homlokerébe ma a fiatalok avagy fiatalabbak léptek, természetesen jogosan. Új nevek viszik hírét a szabadkai városi környezetnek, a topolyai tájnak. Én most mégis Balázs G. Árpád Zomborban található képei fölött időzöm, bár meg kell vallanom, nem sok van belőlük városunkban. Két nagyobb figurális olajkép a Flórián utcában, egy szép palics ajk kép és két akvarell. A múzeumban, ismételten, egy sincs. Néhányat pedig a művészek közötti barátság hozott ide, s vitt később a közeli Doroszlóra. Erről már bizonyára tudható, hogy Herceg Jánosnál, Zombor legnagyobb magyar írójánál láttam két érdekes művét a szabadkai mesternek. Különlegességük a meleg hangú dedikáció. Az egyik szépiabarna nyomaton, amely a tengerparti Lovran jellegzetes mediterrán városrészletét ábrázolja: lépcsős szűk utcák, kőből készült házak, zsalugáteres ablakok – s a kép alatt a következő ajánlás: Herceg János barátomnak, retrospektív kiállításom megnyitójának hálás tisztelettel és baráti szeretettel Balázs G. Árpád, Subotica, 1961. március 11. Művészettörténeti dokumentummá is válik e kép épp az ajánlás révén. Valószínűleg az 1958-as szabadkai kiállítást nyithatta meg az író, ugyanis időben ez áll legközelebb a dedikáció dátumához, és talán a két művész egy későbbi találkozásakor ajándékozhatta meg a neves festő a jeles író, ismert műpártolót.

A másik kép pedig Balázs G. Árpád olyannyira sajátos műfaja: egy monotípia. Cím nélküli, s a festő gyakori témáját, a halászokat örökíti meg, amint hálójukat éppen kiemelik a folyóból. Nem a legismertebb monotípiák sokszínűségével hívja fel magára a figyelmet a kép, hiszen csak a szűrkekék, a zöld, az okker és a fekete jellemzi, hanem az expresszionista vonások, az erőteljes mozdulatok, a szabad és bátor tájábrázolás teszi jelentőssé az életműben. Nem tudom, melyik folyó lehet ez, de feltételezem, hogy a Tisza, hiszen festőnk hosszabb ideig élt Szegeden, a Tisza-parti nagyvárosban. És ezen a képen is hasonló dedikáció: Herceg János barátomnak, művészetem értékelőjének, szeretettel Balázs G. Árpád, Subotica, 1961. március. Tehát egyszerre két munkájával köszönte meg a festő az író látogatását.

Láttam még az író rokonánál egy akvarellt, amelyen egy kikötött hajón dolgozó emberek serénykednek. A többi zombori Balázs G. Árpád-képet nem láttam, bár rokonai is élnek a városban. Elképzelem azonban – talán ezt is szabad –, hogy a nyilvántartott alakos olajképek is dolgozó, tevékenykedő munkásokat ábrázolnak, mint a művész képei általában, s amilyen lehetett

maga az alkotójuk is. Még ha csak ennyi műve jutott is el Zomborba, bátran állíthatom, azok jellegzetes alkotásai. Ezt láttam az utolsó szabadkai kiállításán is 1987 végén vagy 1988 elején, sőt ugyanezt a vidékünkön létrejött jelentős magángyűjtemény nemegy Balázs G. Árpád darabján, és a magam szerény kollekciójának példányain is, melyek közül az *Egri piac* című 1943-as pasztellkép a legjobbak közül való.

Tehát a műtárgyak sajátos sorsa mégiscsak elhozta Zomborba és környékére Balázs G. Árpád festőművészünk képeit, sokunk gyönyörűségére.